

אברהם העברי

ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר והם בעלי ברית אברהם: (בראשית יד ג).¹

בראשית רבה מב ח פרשת לך לך – מקור השם עברי

"ויגד לאברהם העברי", רבי יהודה ורבי נחמיה ורבותינו.² רבי יהודה אומר: כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד.³ ר' נחמיה אמר: שהוא מבני בניו של עבר. ורבותינו אומרים: שהוא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי.⁴

פסיקתא רבתי פסקא לג אנכי אנכי – מעבר לשאר העולם

... אלא היו כולם עכו"ם ואברהם עמד ונתחכם מאיליו ועבד הקב"ה.⁵ לכך כתב בו: "ויגד לאברהם העברי" (בראשית יד ג). מהו "העברי"? שכל העולם כולו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד, והיה אוהב להקב"ה ועובדו. לכך קורא אותו הקב"ה: עברי זרע אברהם אוהבי (ישעיהו מא ח, פסוק מהפטרות השבת).⁶

רש"י בראשית יד ג – מעבר לנהר

לאברהם העברי - שבא מעבר הנהר.⁷

¹ השם "עבר" כבר מוכר לנו משרשת הדורות מנח ועד אברהם, אם כשם כולל של כל בני עבר ממשפחת שם (שם הוא: "אבי כל בני עבר", בראשית י כא), אם כשם פרטי "ושלח ילד את עבר" מס' 4 בשרשרת הדורות משם לאברהם (בראשית י כד, י כה, יא יד), נינו של שם, שישה דורות לפני אברהם. אבל אברהם הוא הראשון המכונה "עברי" וכינוי זה מוצמד לו רק פעם אחת ויחידה במקרא, במלחמת ארבעת המלכים, בה מתעמת אברהם עם מלכי הצפון והמזרח שבאו לארץ כנען. ראו דברינו [אברהם ונמרוד](#) שם הראינו שאמרפל שאיתו נלחם אברהם הוא נמרוד. אולי בגלל נמרוד הוא אמרפל שרודף אחרי אברהם עד ארץ כנען, מכונה אברהם, דווקא כאן, בשם "העברי".

² שלוש שיטות לפנינו מדוע נקרא אברהם "העברי".
³ ר' יהודה פותח את המדרש בסערה. "העברי" הוא תכונה, אופי ומהות שהפכו ל'תעודת הזהות' של אברהם: כל העולם ניצב בעבר ההוא – של עבודת כוכבים, ואילו אברהם ניצב בעבר הנכון של אמונה בבורא עולם. להלן נראה מדרש שמפתח דעה זו ומנסה גם להסביר מנין באה לאברהם תכונה זו. אבל נראה שאברהם העברי יפה את תכונת העברי הזו – כל העולם בצד ההוא ועם ישראל בצד הזה – לבניו ובני בניו עד ימינו. נראה גם ששיטה זו מקורה בהרגשתו של ר' יהודה בזמנו ומקומו ואין הוא הראשון.

⁴ שיטות ר' נחמיה וחכמים הן פשוטות. לפי ר' נחמיה, אברהם הוא מצאצאי עבר או ממשפחת עבר המורחבת כפי שצינו בהערה 1 לעיל. ראו דברינו [שם ועבר אבות אבותינו](#) בפרשה זו. שיטת רבנן – חכמים היא כפולה: אברהם בא מעבר הנהר, כפי שאומר יהושע לעם במעמד שכם בסוף ימיו (ואנו קוראים בהגדה): "בְּעֵבֶר הַנְּהָר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֵּרַח אָבִי אֲבִרָהָם וְאַבְי נְחוֹר וכו'" (יהושע כד ב). ומביא איתו את שפת עבר. אגב, מעיון מדוקדק במפות, אטלס כרטא למשל, עולה שחרן, תחנת הביניים של מסע אברהם לארץ כנען, היא אמנם בצד מזרח של נהר פרת, ודווקא אור כשדים, מוצא המסע, בדרום עירק של ימינו, היא בצד מערב של הפרת. ראו פירוש דעת מקרא לפסוק ביהושע. דבר שני, אומרים רבנן, שהוא מדבר בשפת עבר היא לשון הקודש, היא השפה העברית. לכל השיטות, גם לשיטת ר' יהודה, מתבקשת השאלה הבאה: לאברהם היו הרבה צאצאים חוץ מיצחק, וגם ליצחק חוץ מיעקב, האם כל צאצאי אברהם הם עבריים? ומה עם בני עבר שנשארו בעבר הנהר? נראה, במבט ראשון, שאנחנו צריכים את כל השיטות יחד. עברית תמיד מי שבא מעבר הנהר, עברי הוא מצאצאי של עבר, ועברי הוא מי ששומר על השפה העברית. וגם, מי שכל מהותו היא להיותו עברי בעבר הזה ולא בעבר 'ההוא'. הצעה זו היא מפתח להמשך הדף.

⁵ המילה "נתחכם" מזכירה את דברי הרמב"ם בהלכות עבודת כוכבים פרק א הלכה ג, המתאר את תהליך ההכרה של אברהם באמונה באל עולם: "כיון שנגמל איתן זה, התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה ... ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה". "עמד ונתחכם מאליו" – בלשונו הקצרה של מדרש פסיקתא. ראו דברינו [דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם](#) בפרשה זו.

⁶ פסיקתא רבתי חוזר על שיטת ר' יהודה במדרש בראשית רבה לעיל, אבל מוסיף נימה פיוטית לדרשה זו ע"י חיבור לפסוק מהפטרות השבת, בישיעיהו מא ח: "וְאֵתָהּ יִשְׂרָאֵל עֲבָדֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זָרַע אֲבִרָהָם אֲהַבִּי". אברהם נמצא בעבר שלי אומר הקב"ה. "אברהם אוהבי" - שאוהב אותי ואני אוהב אותו. אברהם והקב"ה מצויים בעבר אחד וכל העולם האילי בעבר השני. שני "אחדים" בצד אחד כפי שדורש בראשית רבה לחו על דור הפלגה (שכבר שם היה אברהם מעורב עפ"י המדרש, ראו דברינו [אברהם ודור הפלגה](#) בפרשת נח) ואלה דבריו: "ודברים אחדים - שאמרו דברים חדים על ה' אלהינו ה' אחד, ועל אחד היה אברהם בארץ" - היינו שאמרו דברים אחדים=חדים על מי שמייחד את הקב"ה כאחד ויחיד בעולמו. וכן הוא במדרש תנחומא (בובר) פרשת נח סימן כד, על בסיס הפסוק ביחזקאל לג כד: "אחד היה אברהם", ואלה דבריו: "ודברים אחדים, שהוציאו אחרי שני יחיד עולם, אחרי הקב"ה, דכתיב: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ואחר אברהם, שנאמר: אחד היה אברהם". ומדרשים ויקרא רבה כט ז ופסיקתא רבתי מ, מוסיפים ומקשרים את האחד של הקב"ה והאחד של אברהם עם האחד של ראש השנה.

⁷ רש"י שוודאי הכיר את מדרש בראשית רבה, מסתפק כאן בהגדרה המינימלית של אברהם (אז עדיין אברהם), הראשונה של רבותינו, שעברי הוא מי שבא מעבר הנהר, היינו מזרחית לנהר פרת: "כי כל העומדים משפת נהר פרת והנה לצד מערב, קוראים את כל העומדים משפת נהר פרת והלאה לפאת מזרח – עבריים" (רבי אליהו מזרחי על רש"י). רק בפירושו ל'עברי' אצל יוסף שנראה להלן, מוסיף רש"י (בראשית לט יד) גם את ההגדרה של עברי מבני עבר: "עברי - מעבר הנהר, מבני עבר". ובהמשך על יוסף (בראשית מא יב) מוסיף רש"י גם את השפה. וכבר הרחיבו נושאי כלי רש"י, רא"ם, גור אריה ואחרים, לבאר קטעי רש"י אלה והדגישו שמעבר לנהר היו גם לאומים אחרים כמו הכשדים הכותים והעילמים, אבל אברהם היה מצאצאי עבר (למרות שמוצא משפחתו הוא מאור כשדים). עוד הם תוקפים קשות את אבן עזרא שפירש "ארמי אובד אבי" – זה יעקב, הכיצד נכדו של אברהם העברי ייקרא ארמי!

אבן עזרא בראשית י כא – אברהם איננו העברי הראשון

וטעם "אבי כל בני עבר", להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו, והשם אלוהיו. וכן כתוב: "כה אמר ה' אלהי העברים" (שמות י ג), וכנען אבי חם שאין למטה ממנו. ואין ראוי להתערב קודש בחול.⁸

רד"ק בראשית יד יג – אברהם שומר על ייחוס "עבר"

לאברהם העברי - מבני בני עבר, וכולם התייחסו אליו. אבל אברהם וזרעו התייחדו ביחס, כי להם נשאר לשון עבר. והאחרים מבני ובני אחזו בידם לשון ונקראו ארמיים כמו לבן הארמי וזולתו. וזרע אברהם אשר ליעקב נקראו עברים.⁹

בראשית מ טו – יוסף העברי

כִּי גִנְבַתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם פֶּה לֹא עָשִׂיתִי מֵאוֹמָה כִּי שָׁמוּ אֹתִי בְּבוֹר.¹⁰

רמב"ן בראשית מ טו – ייחוס העברים בארץ כנען

וטעם מארץ העברים - מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב. כי אברהם שהיה ראש היחס נקרא אברהם העברי (לעיל יד יג) כי היה מעבר הנהר, וגדול שמו בגוים כי נתקיים בו ואגדלה שמך (לעיל יב ב), ועל כן נקראו כל זרעו העברים.¹¹ והם עצמם יחזיקו את שמם כן, שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים, והחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם.¹² וזה טעם "הביא לנו איש עברי" (לעיל לט יד), כי יוסף אמר להם עברי אנכי, ולא רצה שיחזיקוהו בכנעני. והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים, כלומר הארץ אשר העברים שם.¹³

שמות פרק א פסוק טו – במעבר לספר שמות

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמַלְאֲכֵי הָעִבְרִית אֲשֶׁר שָׁם הָאֶחָת שְׁפָרָה וְשָׁם הַשְּׂנִית פְּוֵעָה:¹⁴

ראו פירוש אבן עזרא זה בדברינו [ארמי אובד אבי](#) בפרשת כי תבוא. הרוצה להעמיק בדבריהם הארוכים והמפורטים מוזמן לעשות זאת ואנו נמשיך בעקבות "אברהם העברי" וממשיכיו, בדרך המדרש ופרשני המקרא.

⁸ אבן עזרא מחזיר אותנו לאזכור הראשון בתורה של "עבר", שישה דורות לפני אברהם (הערה 1 לעיל), ומהלל ומשבח את שם בן נח כאבי כל העברים וכמאמין הראשון בה'. ראו גם שבחו של עבר בסדר עולם רבה פרק א: "נביא גדול היה עֶבֶר שקרא שם בנו פלג ברוח הקודש, שנאמר: כי בימיו נפלגה הארץ". עבר האריך ימים (כמו שם אבי סבו) והוא האחרון ברשימת האנשים שחיו למעלה מארבע מאות שנה, ונכח, והמשיך את ישיבת שם ועבר גם לאחר פטירתו של שם, לשם גלה יעקב ללמוד תורה (ולשם הלכה רבקה לדרוש את ה', בראשית רבה סג ו). ראו שוב בדרינו [שם ועבר אבות אבותינו](#) בפרשה זו וראו טבלת סדר הדורות בסוף הדף. אברהם אם כן, איננו "העברי" הראשון ומגיע ממשפחה רחבה וענפה המאמינה בה'. מה אם כן הייחודיות של אברהם? האם הוא היחיד ששרד ממשפחה רחבה זו והמשיך לשאת את בשורתה ושליחותה?

⁹ נראה שרד"ק משלים את פירוש אבן עזרא ועונה על שאלתנו בהערה הקודמת. משהו קרה למשפחת עבר במרוצת הדורות עד שנעלמה. אולי נכנעה לנמרוד, ואברהם שלא נכנע נאלץ להגר. ראו בדרינו [שבירת פסלים וניתוח מצבות](#) בפרשה זו שם כבר הצענו רעיון זה. עפי"ז חז"ל שמלכיצדק הוא שם בן נח (רש"י בראשית יד יח), כבר קדם שם לאברהם בהליכה לארץ כנען (או שלכתחילה התיישב בה). אברהם מייצג את בני עבר ששמרו על ייחוסם, בעיקר בהיבט של השפה העברית! שוב קבלנו את כל שלושת התכונות שמייחדות את "העברים", ראו הערה 4 לעיל. כל זה נותן אולי הסבר 'לאחור' מה קרה לכל בני עבר האחרים, וגם את הקשר שבכל זאת אברהם שומר על משפחתו "הארמית" (ואולי עונה גם לביקורת של מפרשי רש"י על אבן עזרא שמפרש שיעקב נקרא "ארמי"), אבל מעורר מנגד את השאלה האם כל צאצאי אברהם, ששמר על ייחוס בני עבר ושזכה לשינוי שמו ולברכת "אב המון גויים" (בראשית יז בפרשת המילה), ייקראו כעת עברים? גם [בני קטורה](#), גם בני ישמעאל ועשו?

¹⁰ אחרי "אברהם העברי" לא נזכר ביטוי זה, לא אצל יצחק (אולי משום שכבר התנחל בארץ ונעשה "מקומי", ראו בדרינו [יצחק אבינו](#)), לא אצל מי מצאצאיו האחרים של אברהם. גם לא אצל יעקב, שאדרבא חוזר למשפחתו הארמית; גם לא אחרי שהוא חוזר לארץ כנען וקובע גבול בינו ובין בני ארם, הוא הגלעד הנזכר בבראשית סוף פרשת ויצא (סוף פרק לא), ולכאורה שוב בית יעקב מהעבר הזה וכל שאר בני שם מהעבר 'ההוא'. הכינוי "עברי" חוזר וניעור אצל יוסף הנמכר למצרים, כינוי בו הוא מכנה את עצמו, הגם שברור לו שזה כינוי גנאי בעיני המצרים. ראו איך אשת פוטיפר מכנה אותו: "הביא לנו איש עֶבְרִי לְצַחֵק בְּנֹה" (בראשית לט יד). ואיך מתאר אותו שר המשקים לפרעה: "וְשָׁם אֶתְנֶנּוּ נֶעַר עֶבְרִי עֶבֶד לְשֵׁר הַטְּבָחִים" (בראשית מא יב).

¹¹ עד כאן, בדומה לרד"ק לעיל. אבל אנחנו מסתכלים קדימה, מה אירע לכינוי "עברי" במעבר מאברהם סבא רבה ליוסף. המידול מתושבי הארץ הכנענים הוא שזיכה את בית אברהם בתואר "עברים". לא רק מידול מתושבי אור כשדים וחרן 'מהעבר ההוא', אלא גם ב'עבר החדש', מידול משאר תושבי הארץ. אברהם נשלח אל 'הארץ אשר אראך' ומתחבר אל אנשים ערכיים כמלכיצדק, ער, אשכול וממרא, שהם 'בעלי ברית אברהם'. הוא גם כורת ברית עם אבימלך הפלישתי. אבל בתהליך שנמשך דרך בנו יצחק, ונכדו יעקב, יש גם התבדלות מתמדת. כל העולם (הארץ) מעבר אחד ובית אברהם-יצחק-יעקב מעבר אחד.

¹³ והארץ? לפחות בעיני המצרים נקראת "ארץ העברים". ראו גם פירוש הקצר לאבן עזרא שמות כא ב: "וטעם מארץ העברים - מהארץ שידורו שם העברים". ופירוש רד"ק לבראשית מ טו: "כי גונב גונבתי מארץ העברים - רוצה לומר, גונבתי מבית אבי שהוא בארץ העברים, כי ידועה היתה משפחת העברים שהם האבות שהיו גרים בארץ כנען, לפיכך יחס הארץ אליהם". והמונח "עברי" ככינוי לאדם או קבוצת אנשים? מונח זה נודד כעת מערבה ודרומה לקצה הקשת הפוריה (מאור כשדים לנוא אמון וצען מצרים). המצרים, עפי"ה המקרא, מכנים בשם "עברי" את משפחת יעקב או כל מי שבא מארץ כנען, מעבר למדבר סיני. יוסף יודע שכן חושבים המצרים ולא מסתיר (אינו יכול להסתיר) את מוצאו העברי. לא יוסף הישראלי, כי אם יוסף העברי.

¹⁴ אנחנו עוברים לספר שמות אשר מיד בתחילתו נזכרות "המיילדות העבריות". רש"י מפרש בפשוטו: "למיילדות העבריות - למיילדות שהם עבריות". פירוש בכור שור מציע שהעבריות הן הנשים המיילדות: "ויאמר מלך מצרים למילדות: לאותן שמילדות

תרגום אונקלוס שמות א טו – איך מתרגם אונקלוס "עברי"

ואמר מלכא דמצרים לחיתא יהודיתא דשום חדא שפרה ושום תנייתא פועה: ¹⁵

שמות רבה פרשה א סימן לב – משה איש מצרי/עברי

"ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים" - וכי מצרי היה משה? אלא לבושו מצרי והוא עברי. ¹⁶

מכילתא דרבי ישמעאל בא מסכתא דפסחא פרשה ה – שלא שינו את לשונם

ומנין שלא שינו את לשונם? שנאמר: "כי פי המדבר אליכם" (בראשית מה יב). ¹⁷ ואומר: "ויאמרו אלהי העברים

נקרה עלינו" (שמות ה ג), ואומר: "ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי" (בראשית יד יג). ¹⁸

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים מסכתא דנזיקין פרשה א -

"כי תקנה עבד עברי", בבן ישראל הכתוב מדבר. ¹⁹ או אינו אלא בעבדו של עברי? ... תלמוד לומר: "כי ימכר לך

אחיך העברי או העבריה" (דברים טו יב) ... מה עברי האמור להלן, בבן ישראל הכתוב מדבר, אף עבד עברי

האמור כאן, בבן ישראל הכתוב מדבר. ²⁰ ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, שנאמר: "ויאמרו אלהי העברים

נקרא עלינו" (שמות ה ג), ואומר: "ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי" (בראשית יד יג). ²¹

את העבריות, ומסתמא גם הם עבריות היו, ואף הפסוק משמע שהיילדות עבריות". כך או כך, ברור שמדובר בבנות ישראל מבית יעקב המשועבדים במצרים. האם שעבוד מצרים הוא שמייחס (מנכס) סופית את הכינוי "עברי" לבני משפחת יעקב-ישראל ומוציא סופית את כל בני עבר האחרים ואת צאצאי אברהם למיניהם? רוב הפרשנים והמדרשים אינם מתעכבים על עניין זה שנראה להם פשוט וברור. ואם כן, ספר שמות הוא קו פרשת המים.

¹⁵ אבל בתרגומו לפסוק בפרשתנו: "ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי", מתרגם אונקלוס: "ואתא משיזבא וחוי לאברם עבראה". ואין הבדל זה מקרי. לאורך כל ספר בראשית, בכל הפסוקים שראינו עד כאן ואחרים, מתרגם אונקלוס: עברי – עֲבְרָאָה (וברבים: עבראי). מספר שמות ואילך, מתרגם אונקלוס באופן עקבי: עברי – הַוְדָאָה (וכך גם תרגום יונתן בספרי הנ"ך) וכבר הרחיב על כך רפאל פוזן בספרו פרשן. ספר שמות הוא קו פרשת המים. בספר בראשית, המספר את קורות העולם ויושביו ובהם מוצאו של אברהם, "עברי" הוא כינוי לקבוצת אנשים רחבה, מי שבא מעבר הנהר, כל מי שמתייחס לעבר נינו של שם. אך כבר בספר בראשית מקבל הכינוי משמעות הולכת ומצטמצמת, תחילה לאברהם מכל בני עבר ואח"כ למשפחת בני יעקב וישראל, בעיקר במפגש עם המצרים בפרט אצל יוסף; עד שהופך הכינוי "עברי" בספר שמות לשם נרדף לבני ישראל ("יהודים" בימיו של אונקלוס). אולי באמת בזכות השפה ששמרו שעד היום מכונה "עברית", שהיא גם השימוש העיקרי של המונח "עברי" בימינו. אולי בגלל השעבוד. אונקלוס מעביר קו זה בהינף קולמוס של שינוי עקבי של תרגום "עברי" בספר בראשית מהעבר הזה ובספרים שמות ודברים מהעבר הזה. וכאן שואלים את הבנים והבנות על שולחן שבת: היכן עוד זכר "עברי" בשמות ודברים? ומה עם ויקרא ובמדבר?

¹⁶ משה הוא "עברי" מיוחד ואולי שוב על קו פרשת המים. בחיצוניותו, לבוש כמצרי, כראוי למי שגדל בבית פרעה, אבל ברוחו ובנפשו הוא איש עברי. הוא שבא לדבר אל פרעה בשם "אלוהי העברים". הוא שיוצא לראות בסבל אחיו ולא יכול לעמוד מנגד כשהוא רואה: "איש מצרי מִפֶּה אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו". הוא שלא שלא להתערב כשהוא רואה: "שֵׁנִי אֲנֹשִׁים עֲבָדִים נָצִים". הוא שבת פרעה מזהה אותו בבירור מקטנותו: "מִלֵּדֵי הָעֲבָרִים זֶה" (שמות ב ו) ואולי סיפרה לו בסתר על מוצאו. ראו דברינו [בתיבה בת פרעה](#) וכן [יוצא אל אחיו](#) בפרשת שמות. אבל בשל "איש מצרי" אצל בנות מדון, דן אותו המדרש ברותחין. ראו דברים רבה ב ח כשמשה מתחנן להיכנס לארץ ישראל: "אמר ר' לוי: אמר לפניו: ריבונו של עולם, עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ ואני איני נכנס לארץ? אמר לו הקב"ה: מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו. יוסף הודה בארצו, מנין? גבירתו אומרת: ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו (בראשית טט) ולא כָּפַר, אלא: כִּי גָבַר גִּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעֲבָרִים (בראשית מ טו) - נקבר בארצו ... אתה שלא הודית בארצך, אין אתה נקבר בארצך. כיצד? בנות יתרו אומרות: איש מצרי הצילנו מיד הרועים והוא שומע ושותק". (בניגוד לפשט המקרא שהרי רק אח"כ אומר להן יתרו: "לִמָּה זֶה עֲזַבְתֶּן אֶת הָאִישׁ קְרָאֵן לוֹ וַיֵּאכַל לֶחֶם"). ראו דברינו [איש מצרי](#) בפרשת שמות. משה נקבר בהר העברים, משה נשאר מעבר אחד והעם שהוציא ממצרים עובר את הירדן לעבר האחד.

¹⁷ אלה דברי יוסף אל אחיו ברגע ההתוודעות שלו אליהם בפרשת יוגש. ראו בראשית רבה צג י, פרשת יוגש: "כי פי המדבר אליכם - בלשון הקודש". יוסף פונה אל אחיו בשפה העברית, שפת בית יעקב שקיבל מבית יצחק אבא ובית אברהם סבא העברי, לאחר שקודם לכן הקפיד שלא יזהו שהוא בקיא בלשון הקודש ודיבר כל העת באמצעות המליץ (ראו המדרשים והפרשנים על הפסוק: "כי המליץ בינותם"). וזה סימן זיהוי ברור. וזה אולי גם מקור לכך שהמילה "עברי" לא שרדה כזיהוי של העם, אשר הפך בהדרגה לישראלי ויהודי, אבל כן כזיהוי שפתו, השפה העברית, עד ימינו אנו.

¹⁸ וכן הוא במדרש ויקרא רבה לב ה: "לא שינו את לשונם, להלן כתיב (בראשית יד) ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי וכאן (שמות ג) ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו וכתוב (בראשית מה) כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש". ראו מקבילה גם בשיר השירים רבה (וילנא) פרשה ד סימן א. כשהמדרש רוצה לציין שבני ישראל (העבריים) לא שינו את לשונם במצרים, הוא נזקק לא רק לפסוק מאותה פרשה כשמשה ניצב לפני פרעה ואומר: "אלוהי העברים נקרא עלינו", ולא רק מפרשת יוגש הסמוכה בסוף ספר בראשית, בהתוודעות יוסף: "כי פי המדבר אליכם", אלא הולך עד תחילת ספר בראשית, עד פרשתנו, ומצטט את הפסוק: "ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי". מה ההוכחה מכאן? האם הוא רוצה לומר ש"יגד" קשור ל"עברי" והוא אמירה בעברית? כך או כך, המדרש מקשר את תחילת ספר שמות עם תחילת ספר בראשית. הגאולה ממצרים היא בזכות "אברהם העברי". אברהם בא לארץ כנען עם שפת עבר, (כך גם יוסף שלא הסתיר את מוצאו), ובני בניו של אברהם ששימרו את שפתם יזכו לשוב לארץ שהובטחה לאברהם. עבר הנהר הוא גם שפת הנהר.

¹⁹ היינו בעבד שהוא עברי ולא עבד (יהודי או גוי) של אדון שהוא עברי.

²⁰ ההוכחה שמדובר בעבד שהוא עברי באה מההיקש לפרשת עבד עברי שנשנית בספר דברים ושם כתוב "אחיך העברי". בדרך אגב גם מתברר שמדובר "בבן ישראל" ולא בעברי שהוא מצאצאי עבר או אפילו אברהם שכמותם יש בין עמי האזור.

²¹ לחיזוק הדרשה מביא המדרש את הפסוק משעבוד בני ישראל במצרים: "אלוהי העברים נקרא עלינו". עד "אברהם העברי" מבקש המדרש חיזוק לכך שפרשת עבד עברי מדברת בבן ישראל שנמכר לעבד מסיבה זו או אחרת. מה הרמז או הזכר לכך כאן? ראו מקבילה במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כא: "ר' ישמעאל אומר: בעבד עברי הכתוב מדבר ... (המשך הדרשה בדומה למכילתא

אבן עזרא שמות פרק כא פסוק ב

כי תקנה עבד עברי - ... וקדמונינו אמרו, כי עבד עברי הוא ישראל ... והחולקים עליהם אמרו, כי עבד עברי אינו ישראל, רק הוא ממשפחת אברהם ... והנה, אם ישראל נקראו עברים, בעבור שהם מיוחסים אל עבר, ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו. ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו.²² ... הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב. וכתוב: "ושם אתנו נער עברי" (בראשית מא יב), "לאכול את העברים לחם" (שם מג לב), "מכה איש עברי" (שמות ב יא), "שני אנשים עברים נצים" (שם שם). ויונה אמר: "עברי אנכי" (יונה א ט) ... וברמיה כתוב: "לשלח איש את עבדו וגוי העברי והעבריה" (ירמיה לד ט), ובסוף פירש: "לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש" (שם).²³

שבת שלום וגשמים בעיתם

מחלקי המים

מים אחרונים 1: תם הגיליון ולא נשלם הרעיון. יש עוד מספר אזכורים של "עברי" שלא הספקנו להביא ובהם שני הקצוות: דור הפלגה מזה, אותו חזה ברוח הקודש עבר אבי שושלת העברים, שם דברו כולם "שפה אחת" היא לשון הקודש; וספר יונה מזה, בו יונה מכריז, בדומה ליוסף: "עֲבָרֵי אֲנֹכִי וְאֵת ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרָא". ובעזרת "נִתֵּן לַיָּעֲקֹב פֶּחַ וְלְאֵין אוֹנִים עֲצָמָה יִרְבֶּה" (הפטרת השבת), נזכה להשלים. עד שנזכה, נעיר שלדור הפלגה ולספר יונה יש קשר מעניין עליו עמדנו בסוף דברינו [צדיק בדורותיו](#) וכן [אברהם ודור הפלגה](#), שניהם בפרשת נח.

מים אחרונים 2: נחזור לאברהם (אברם) העברי. השם אברם נדרש בגמרא ברכות יג ע"א: "אברם - אב ארם". וגם כשהורחב שמו לאברהם - אב המון גויים, האות ר"ש "שהיתה בו בתחילה - לא זזה ממקומה" (רש"י בראשית יז ה). אבל בחילופי ע"ן ואל"ף, האם אפשר שאברם הוא גם עברם - מי שעבר משם?

להלן סדר הדורות משם ועד יעקב - באדיבות ויקיפדיה, מתוך הערך [עברים](#).

לעיל) ... מה להלן אחיך, אף כן אחיך. נאמרו מצוות האלו בעבד עברי בזכותו של עבר. דבר אחר: בזכות אברהם שהיה מעבר הנהר. דבר אחר: בזכות ישראל שהיו מדברין בלשון עברי, שנאמר: ויאמרו אלקי העברים נקרא עלינו (שמות ה ג). ובמדרש אגדה (בובר) שמות פרשת משפטים פרק כא: "עבד עברי. על שם אביהם, שנאמר: ויגד לאברם העברי (בראשית יד יג)". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרשת משפטים פרק כא: "עבד עברי. זה ישראל שנמכר לך, ולא עבד נכרי שהוא של עברי ואתה קורא בו עבד עברי, כלומר עבד של עברי אלא הוא ישראל בעצמו, ואומר: עברי על שם שנקראו ישראל עברים במצרים, שנאמר אלהי העבריים שלחני אליך (שמות ז טז), ואומר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו (בראשית לט יד), בא אלי העבד העברי (שם שם יז), ונקרא על שם אברהם, שנאמר: ויגד לאברם העברי (שם יד יג), על שם עבר בן שלח בן ארפכשד בן שם בן נח, שהוא לימד את יעקב אבינו ארבע עשרה שנה ונקראו ישראל על שמו". לא לחינם פותחת התורה את פרשת משפטים בדין עבד עברי. לא לחינם גם זועק ירמיהו פרק לד פסוק ט: "לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש". פתח בעברי וסיים ביהודי (נראה שהמדרש יכול היה להביא גם פסוק זה שהוא יותר מרמז). מצוות עבד עברי מזכירה לנו את מוצאו העברי, מעבר לאברהם וליוסף שנמכר ע"י אחיו לעבד. ראו דברינו [פתח במשפט עבד עברי](#) בפרשת משפטים. ראו תרגום אונקלוס לעיל.

²² וגם זה רק לעניין לא לבזותו, ככתוב: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא" (דברים כג ח). כאן מתחבר אבן עזרא למכילתא לעיל.
²³ פירוש זה של אבן עזרא, שמובא באריכות רבה הן בפירושו הארוך והן בקצר, מתמודד אולי עם הקראים, שרצו להיתלות בדין עבד עברי שהוא דווקא לא מישראל, אלא מבני העמים מסביב שהם מבני עבר, גם מבני אברהם מקטורה והגר, וכך להקל יותר בדין רציעת עבד עברי, מה שקצת קשה לקבל בהלכה של חז"ל, ראו דברינו [אוזן ששמעה בסיני](#) בפרשת משפטים. נראה לנו שעיקר טענתו של אבן עזרא היא שהכינוי "עברי" אמנם התחיל בעבר נינו של שם, אך הלך והזדכך והצטמצם, דרך אברהם בהליכתו לארץ כנען ודרך התגבשותו של בית אברהם בהדרגה, דרך האבות, יוסף, משה, יציאת מצרים ומתן תורה ל"עבר" שמתלכד עם "ישראל" ו"יהודי". עברי הוא מי שמקיים את כל השיטות שראינו בבראשית רבה בו פתחנו: מצאצאי עבר ואברהם, בא מעבר הנהר, שומר על השפה העברית, והעיקר, מי שכל מהותו היא להיות תמיד בעבר הזה ולא בעבר 'ההוא'. כך או כך, החיבור של "עבד עברי" עם "אברם העברי", כמצווה ראשונה שהצטוו ישראל בפרשת משפטים, לאחר מתן תורה, הוא סגירת מעגל ה"עברי", דרך שעבוד מצרים כפי שהזכרנו לעיל, ותזכורת שעבד עברי הוא מבניו של "אברהם העברי" כמון, אולי גם בני העמים השכנים, כדעה שאבן עזרא מתנגד לה, אבל מביא אותה באופן מכובד.

